

יהדות רומניה בין שתי מלחמות עולם

אליהו פלדמן

עד עלותו לארץ ב-1935, השתתף לנדאו השתתף פות פעילה בחיים הציבוריים של היהדות הרומנית. הוא היה ממניחי היסוד של העתונות האידיית במדינה זו, ממייסדי המפלגה היהודית והגופים הפוליטיים היהודיים שקדמו לה, וציר בפרלמנט הרומני.

לנדאו חילק את זכרונותיו לשני חלקים כמעט שווים: החלק הראשון (עמ' 9-110) סוקר את דרך חייו מימי ילדותו ועד ימי כתיבת הספר; ואילו החלק השני (עמ' 113-228) עיקרו סקירת המאבק המדיני של התנועה היהודית הלאומית ברומניה ותיאור פעולתו הציבורית של המחבר עד עלייתו. מיבנה זה של הספר גרם לכפילות מסויימת (דבר שלא נעלם מן המחבר, עמ' 114). תיאור ימי ילדותו על רקע חיי היהודים בעיירת הולדתו, הארלאו, שבצפון מולדאוויה, מצטרף למקורות הלא-רבים שיש לנו בספרות הזכרונות על החיים היהודיים בעיירות רומניה בסוף המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים.

הפרקים האחרונים של החלק הראשון, יותר משליש החלק הנוה, מוקדשים לתיאור פעולתו של המחבר בארץ-ישראל. החלק השני פותח בסקירה על התנועה הציונית ברומניה ערב, בזמן ומיד לאחר מלחמת העולם הראשונה; ההמשך, פרט לפרקים אחדים, מוקדש כולו לתיאור מאבקי הפוליטיים של היהדות הרומנית ולתיאור פעולתו של לנדאו במסגרת מאבקים אלה.

מעניינים מאוד הם דבריו של לנדאו על ראשי-תה של העיתונות האידיית ברומניה, שמרכזיה היא בקישינב (עמ' 45 ואילך). לנדאו מילא תפקיד חשוב בעיתונות זו, תחילה כעורכו של העתון האידי היומי הראשון ברומניה, "דער איד", שהו-פיע בקישינב בשנים 1920-1922, ואחר-כך כמנ-הלו של העתון "אונזער צייט", שהיה למן ייסודו ב-1922 ועד סגירתו בידי השלטונות ב-1938, העתון האידי היומי היחיד ברומניה.

יהדות רומניה רבתי תחילתה ב-1918 וקיומה כעשרים ושתים שנה בלבד — עד 1940. בשנות קיומה המעטות היתה יהדות זו עמוסה בעיות קשות, חיצוניות ופנימיות. כלפי חוץ הוצרכה לעמוד במאבק מתמיד עם שלטון עויין, שהתכחש להתחייבויותיה של רומניה על-פי חווי השלום, והפלה לרעה את האוכלוסיה היהודים מבחינה מדינית, ובעיקר כלכלית. ואילו מבית היתה יהדות רומניה מפוצלת לארבעת הקיבוצים היהודיים שמהם הורכבה למן 1918: יהודי ממלכת רומניה שלפני 1918 ("הממלכה הישנה" וברומנית "רי-גאט"), ויהודי שלושת האזורים שסופחו לרומניה אחר מלחמת העולם הראשונה: בסאראביה, בוקר-בינה וטראנסילואניה. התפתחותו של כל אחד מן הקיבוצים היהודיים הללו היתה במידה רבה שונה, בעיקר החל במחצית השנייה של המאה הי"ט, עם תפוצת ההשכלה הכללית באוכלוסיה היהודית, שילובם של היהודים בחברה הסובבת, ובמקביל לכך ריבוי השפעותיה של הסביבה הלא-יהודית. רבים מן היהודים בכל אחד מארבעת האזורים סיגלו להם את שפתם, מינהגיהם ותרבו-תם של תושבי האזורים, או של העם השולט בהם. עם זאת לא היה קצב ההשתלבות אחיד. האוכלוסיה היהודית באזורים מסויימים, ובעיקר בשכבות מסויימות, נעה בקצב מהיר מאוד אל הטמיעה, ואלו באזורים אחרים נשארו היהודים קשורים יותר במסורת ובתרבות היהודית. כך נוצרו הבדלים בולטים בדמותם התרבותית של הקיבוצים היהודיים שישבו בארבעת האזורים, ובגישתו של כל אחד מהם אל הבעיות היהודיות. מכאן צמחו גם ניגודים חריפים ואף מאבקים חרי-פים, ביניהם.

על מקצת מן הבעיות הללו אשר עמן נפתלה יהדות רומניה בין שתי מלחמות העולם, אנו למ-דים עתה מספר זכרונותיו של מיכאל לנדאו.¹

¹ מיכאל לנדאו, מאבק חיי, הוצ' מסדה, רמת-גן 1970.

גם יהודי בוקובינה וטראנסילוואניה אימצו להם, בהשפעת התנאים שנוצרו אחרי הסיפוח לרו-מניה, את הרעיון של אוטונומיה יהודית תרבו-תית ושל פעילות פוליטית יהודית עצמאית, ושית-פו פעולה עם יהודי בסאראביה.

לנדאו מספר את פרשת המאבק הזה, הן החיצו-ני והן הפנימי, תוך הזדהות עם עמדתם של יהודי בסאראביה שלהשקפותיהם היה שותף למרות היותו יליד הממלכה הישנה. הוא מתאר את התארגנותם של החוגים הלאומיים סביב הע-תונים "ליכט", "התקוה", "מאנטאירי" ו"רינאש-טיריה" בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה ואחריה ואת מאבקם עם החוגים המתבוללים ועם השלטון על זכויותיהם ומעמדם המשפטי של היהודים. הוא מספר על שלבי התגבשותה של הופעה יהודית עצמאית בזירה הפוליטית והפרל-מנטרית הרומנית, — למן "הבלוק היהודי הלאו-מי" שהתארגן ב-1920 ועד לכינונה של המפלגה היהודית, שהועידה המכוננת שלה התכנסה בנו-במבר 1933.

לנדאו עומד גם על הבעיות והקשיים שצמ-חו מן הניגודים בין החלקים השונים של היהדות הרומנית ואגב כך הוא מתאר את השפעתה של יהדות בסאראביה על הקיבוצים היהודיים האח-רים ואת חלקם של יהודי בסאראביה בהתעוררות היהודית הלאומית במדינה.

בשנת 1928 נכנסו לראשונה לפרלמנט הרומני נציגי החוגים היהודיים הלאומיים וקם "הקלוב הפרלמנטרי היהודי" כנציגה המוסמך של האוכ-לוסיה היהודית במדינה. לנדאו נמנה עם הקבוצה הראשונה של צירים יהודים והוא הוסיף לשבת בפרלמנט עד 1933. מתיאור הדיונים בפרלמנט אנו למדים על הרוח האנטישמית ששררה בפר-למנט הרומני ועל אירת השגאה שבה פעלו הנצי-גים היהודים.

לציון מיוחד ראויים הפרקים המוקדשים לבע-ית החינוך היהודי. בחווה המיעוט, שרומניה חתמה עליו, נקבע כי בישובים שיש בהם אוכלו-

אולם עיקר ענינו וחשיבותו של הספר הוא בפרקים המוקדשים לפעולתו של בעל הזכרונות בזירה הפוליטית היהודית ברומניה ולמאבקה של התנועה הלאומית היהודית עם השלטון העויין למען הבטחת זכויות לאומיות לאוכלוסיה היהו-דית. ציוני רומניה אימצו להם, כעמיתיהם הציו-נים בארצות אחרות במזרח אירופה, את תכנית הלסינגפורס משנת 1906 בדבר "עבודת-ההווה" וניהול מדיניות יהודית לאומית בארצות הגולה, ותבעו הכרת האוכלוסיה היהודית במדינה כמי-עוט לאומי הזכאי לאוטונומיה פנימית רחבה על-פי חוזה המיעוטים שרומניה חתמה עליו אך ניס-תה להתכחש לו בטענה שהיהודים אינם מיעוט לאומי אלא רק עדה דתית. כמו כן ביקשו ציוני רומניה להקים מסגרות פוליטיות מיוחדות להגנת האינטרסים היהודיים שתפעלנה בזירה הפוליטית הרומנית ובמסגרת הפרלמנט.

כנגד תביעות אלה יצאו החוגים המתבוללים והנוטים להתבוללות, שהתרכזו בעיקר סביב האיירגון שנקרא תחילה "התאחדות היהודים הי-לידים" ואחר-כך "התאחדות היהודים הרומנים". הם שללו הן את ההנחה כי היהודים הם מיעוט לאומי והן את התביעה לפעילות פוליטית נפרדת של האוכלוסיה היהודית, בהחזיקם במצע שעליו הושתת מאבקם לאמנציפאציה של יהודי רומניה לפני מלחמת העולם הראשונה ושאחד מיסודו-תיו היה הזהות של השתייכות לאומית ואזרחות וטמיעה תרבותית גמורה תמורת מתן זכויות אזרח². מרכוזם של המתבוללים היה ב"ממלכה הישנה", בעוד שהתנועה הלאומית היתה מרוכ-זת במיוחד בפרובינציות החדשות, ובעיקר בבסא-ראביה, שאוכלוסייתה היהודית — עד 1918 חלק מן היהדות הרוסית — דבקה במורשת התרבותית היהודית והיתה חדורה תחושה יהודית שרשית³.

² ראה הרצאתי "על פולמוס האמנציפאציה של יהו-די רומניה" בקונגרס העולמי החמישי למדעי היה-דות, העומדת להתפרסם בדברי הקונגרס.
³ על התפתחותם התרבותית והרוחנית של יהודי בסאראביה במאה הי"ט תחת השלטון הרוסי ראה חיבורי תולדות היהודים ביסאראביה עד סוף המאה הי"ט שהתפרסם במסגרת ספר יהדות ביסאראביה,

ירושלים תשל"א, וכן בהדפסה מיוחדת, עמ' 80-110, 145-166.

זו הגיעה לשיאה עם הגשת הצעת חוק להסדר החינוך הפרטי ב-1925; הצעה זו שאיפשרה למיעוטים השונים במדינה לקיים מוסדות חיינוך בשפת האם שלהם, קבעה כי שפת האם של היהודים היא רומנית. למעשה גזרה אי-פוא ההצעה כליה על החינוך היהודי הלאומי וה-ציבור היהודי הלאומי במדינה, ובעיקר יהודי ב-סאראביה, יצא למאבק נמרץ נגד כוונות הממשלה לחסל את החינוך היהודי. ואמנם הוכתר המאבק הזה בהצלחה והחוק, כפי שנתקבל, יצר את התנאים להמשך קיומה של מערכת החינוך היהודית הפרטית, לא רק ברומנית אלא גם בעברית ובאידיש. ברם, התנכלות השלטונות לחינוך היהודי לא פסקה גם אחרי קבלת החוק משנת 1925 והציבור היהודי ונציגיו נאלצו להאבק בלי הרף על זכותה של האוכלוסיה היהודית ברומניה לחיינוך עצמאי, על קיום ההתחייבויות הכלולות בחוזה המיעוטים ונגד פגיעות מצד השלטונות. לנגד-אן, שהיה אחד הפעילים במאבק זה, מקדיש לו כמה מן הפרקים המעניינים ביותר, וגם הגדולים ביותר, בזכרונותיו (עמ' 162 ואילך, עמ' 217 ואי-לך).

לפנינו עדות של בן-דור על מאורעות ופעולות שבהם היה מעורב בגופו ונפשו. ולפיכך אין ספק כי זכרונות אלה יהיו לעזר רב לכל שיבואו לדון ולחקור בתקופה זאת בתולדותיה של יהדות רומניה.

48-89. חיבור זה הוא דו"ח של המשלחת אשר נש-לחה על-ידי "הועד האמריקני לזכויות מיעוטים דתיים" ב-1927 לרומניה כדי לבדוק שם את מצב המיעוטים. בדו"ח ניתנים גם פרטים הרבה על מצבם של היהודים ברומניה ועל יחס השלטונות כל-פיהם ובכלל זה גם על מערכת החינוך היהודית.

סיה ניכרת ששפתה איננה רומנית, יוקמו בתי-ספר יסודיים ממשלתיים בשפתה של אותה אוכלוסיה, כי אזרחי רומניה אלה יוכלו לקיים מוסדות חינוך פרטיים בשפתם וכי תוענק להם תמיכה כספית נאותה מכספי הציבור. אולם כבר ב-1921 התחילו הרומנים לטעון כי התחייבות זו אינה חלה על היהודים משום ששפת היהודים היא רומנית. עמדה זו פגעה במיוחד ביהודי הפרובינציאלים החדשות ששם הוקמו מיד אחרי הסיפוח לרומניה ומחמת התנאים שנוצרו בעיקבות הסיפוח הזה, בתי-ספר יהודיים רבים ששפת ההוראה בהם היתה עברית או אידיש. בייחוד היה חמור המצב בבסאראביה, שם קמה בשנים 1919-1921, על יסוד חוזה המיעוטים שנחתם אחר מלחמת העולם הראשונה, רשת עניפה של מוסדות חינוך יהודיים, מקצתם ממסלתיים ומקצתם פרטיים, ובראשה ועדת חינוך בעלת מעמד רשמי. בעיקבות לחץ השלטונות ניטל תוך זמן קצר מבתי-הספר היהודיים הממשלתיים אופיים היהודי והם הפכו לבתי-ספר רומניים רגילים.⁴ עם זאת פתח השלטון גם במדיניות של התנכלות לבתי-הספר הפרטיים היהודיים ששפת ההוראה שלהם היתה עברית או אידיש, כשמגמת המדיניות הזאת היא רומאניזציה גמורה של החינוך היהודי.⁵ מדיניות

⁴ על בתי-הספר היהודיים בבסאראביה אחרי מלחמת העולם הראשונה ראה ד. ויניצקי, לתולדות בית-הספר העברי בבטריביה, קובץ פרודות, קישינב תרצ"ד, עמ' רס"ב-רע"א, וכן אצל צבי שרפשטיין, תולדות החינוך בישראל בדורות האחרונים, כרך ג', ניו-יורק תש"ט, עמ' 248-259.

⁵ מדיניות כדומה לזאת נקטו השלטונות הרומניים גם כלפי מערכת החינוך של המיעוטים האחרים במדינה, אם כי בצורה פחות חריפה. ראה החיבור *Roumania Ten Years After*, בוסטון 1928, עמ'